

ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΗΣ ΖΙΧΝΑΣ

Κωνσταντίνος Δ. Κετάνης

Αρχαιολόγος

«Ο Ζίχνη –ο βασιλιάς των Σερρών– έχτισε το κάστρο στα αρχαία χρόνια και του έδωσε το όνομά του. [...] Το φρούριο βρίσκεται στα νότια και περιβάλλεται από φυσική τάφρο, που μοιάζει σαν να 'ναι σκαμμένη πάνω στο βράχο. Είναι χτισμένο στο πρηνές χαμηλού λόφου κι έχει πολύ ωραία τοιχοποιία. Πρόκειται για πέτρινο οικοδόμημα, που θυμίζει κατασκευές του Σεντάτ μόνον που είναι ερειπωμένο γι' αυτό δεν έχει γκιστάρη (φρούραρχο), ούτε φρουρά. Το προάστιο έχει χτιστεί πάνω σ' ένα κάθετο, κατακόκκινο βράχο, που κάνει πιο κοπιαστική και επικίνδυνη την ανάβασή του. Αλλά έχει υπέροχη θέα. Τα διακόσια πέτρινα σπίτια –σκεπασμένα όλα με κεραμίδια– χωρίζονται σε δύο μαχαλάδες. Πρόκειται για μικρά σπιτάκια, χτισμένα κατά βαθμίδες, με πολύ μικρές αυλές. [...] Οι δρόμοι είναι ανηφορικοί και τόσο στενοί, που δεν μπορεί να τους περάσει άμαξα. [...] Όλοι καλοπερνούν σ' αυτή την πόλη (διότι η πεδιάδα της είναι τεράστια και εύφορη), ενώ και πάνω στα βουνά ακόμα καλλιεργούνται αμπέλια. [...] Στην περιοχή παράγουν ποτήρια και κεσέδες, που είναι περίφημα, διότι οι κατασκευαστές καταφέρνουν και πετυχαίνουν το χρώμα της πορσελάνης που βγαίνει στο Ελμενί. Θωρώνονται εφάμιλλες με τις κινέζικες πορσελάνες και στέλνονται πωσκέσι σε όλα τα βιλαέτια. [...] Οι κάτοικοι είναι περιεργοί τύποι, αλλά κοινωνικοί και φιλόφρονες. (Ο Θεός ας τους ευλογεί και ας τους σώζει!)» (εικ. 9). Με τα λόγια αυτά περιέγραψε ο τούρκος περιηγητής Εβλιά Τσελεμπί τον οχυρό οικισμό της Ζίχνας στο πέρασμά του από εκεί το 1665 μ.Χ.

Σε απόσταση 6 χιλιομέτρων περίπου βορειοδυτικά από την κωμόπολη Νέα Ζίχνη, την παλιά Ζελιάχοβα¹, στην κορυφή ενός από τους προβούνους του Μενοικίου όρους (τουρκ. Μπoζ νταγ) βρίσκονται τα ερείπια του κάστρου της Ζίχνας (εικ. 1). Ακολουθώντας την παλιά εθνική οδό Σερρών-Δράμας, πριν από τη Νέα Ζίχνη, και στρίβοντας αριστερά, στον πρόσφατα ασφαλτοστρωμένο δρόμο που οδηγεί στο δάσος του Ακ Μπουνάρ (=Λευκή Πηγή), διακρίνουμε ανάμεσα στα ξέφωτα τη Ζίχνα ή Παλιά Ζίχνα, όπως συνήθως λέγεται (εικ. 2). Ακολουθούμε το δρόμο αυτό για διακόσια μέτρα περίπου και στρίβουμε αριστερά. Στο χωματόδρομο που υπάρχει εκεί και που οδηγεί στο ποταμάκι του Ακ Μπουνάρ, είναι ευδιάκριτα τα απομεινάρια ενός παλιού κалντεριμιού² (εικ. 4.1). Στον πυθμένα του ρέματος κυλά αργά το λιγιστό νερό που άλλοτε κινούσε τους πολλούς νερόμυλους της Ζίχνας, ερείπια των οποίων υπάρχουν δίπλα στις όχθες του. Παλαιότερα το πέρασμα στην απέναντι όχθη του ρυακιού γινόταν πάνω από ένα ξύλινο γεφύρι. Οι ορθοστάτες του διατηρούνται ακόμα σε καλή κατάσταση στο στενότερο σημείο, εκεί που πλησιάζουν περισσότερο τα βράχια της στενής χαράδρας (εικ. 3, 4.2). Είναι

δομημένοι με σχετικά τετραγωνισμένους λίθους και ασβεστοκονίαμα.

Από το σημείο αυτό ακολουθούμε τον ανηφορικό χωματόδρομο που θα μας οδηγήσει στο κάστρο. Σε όλη τη διαδρομή βλέπουμε απομεινάρια από τις ξερολιθιές που συγκρατούσαν άλλοτε τις πεζούλες των μπαχατσένων τους οποίους καλλιεργούσαν οι παλαιοί Ζιχνητές.

Προχωρώντας φτάνουμε στην κορυφή και αντικρίζουμε τα βυζαντινά τείχη που δημιουργούν, σε κάτοψη, τη μορφή ενός μακρόστενου τετλασμένου ακανόνιστου σχήματος (εικ. 4). Πολλά τμήματα του κάστρου (ιδίως στην ανατολική πλευρά) έχουν καταρρεύσει λόγω της συνεχούς διάβρωσης του εδάφους. Το κάστρο υπέστη πολλές αλλοιώσεις και στα νεότερα χρόνια. Από τους κατοίκους της Νέας Ζίχνης μαρτυρείται ότι συχνά χρησιμοποιούσαν έτοιμο οικοδομικό υλικό από το κάστρο της Ζίχνας για να χτίσουν τα σπίτια τους. Σήμερα, από το νεότερο οικισμό της Ζίχνας, που εγκαταλείφθηκε οριστικά στις αρχές της δεκαετίας του 1960, σώζονται τρία ερειπωμένα σπίτια καθώς και η πρόσφατα ανακατασκευασμένη εκκλησία του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου.

Μπορούμε να Ερκινήσουμε την περιδιάβαση μας στο χώρο από την ανατολική πλευρά του λόφου. Στην αρχή συναντούμε τα απομεινάρια μιας πύλης του κάστρου κάτω από μεγάλη επίχωση (εικ. 5, 4.3). Οι ορθοστάτες της είναι δομημένοι με αργούς λίθους και κονιάμα, ενώ η αψίδα της με μεγάλες σπές πλίνθους. Το κεντρικό τμήμα του τόξου έχει καταρρεύσει. Η μεγάλη διάβρωση του εδάφους δεν μας επιτρέπει να εντοπίσουμε τα όρια του δρόμου που οδηγούσε σ' αυτή. Είναι όμως εμφανές ότι στο σημείο αυτό θα κατέληγε ο δρόμος που περνούσε πάνω από τη γέφυρα (βλ. παραπάνω). Επιπλέον, ανατολικά της πύλης είναι εμφανή τα ίχνη λιθόφωνων χωρίς συνδετικό υλικό, οι οποίοι ορίζουν ένα χώρο τραπεζιού σχήματος. Πιθανόν στο σημείο αυτό να υπήρχε προτεχνισμός (εικ. 4.4).

Περίπου εκατό μέτρα νοτιοδυτικά της πύλης υπάρχει ένα τμήμα του τείχους με ανατολικό προσανατολισμό που διατηρείται σε αρκετά καλή κατάσταση (εικ. 6, 4.5). Έχει πάχος 1,70 μ. και είναι χτισμένο με μικρούς αργούς λίθους και ασβεστοκάλιο. Διακρίνονται δύο οικοδομικές φάσεις. Η καλύτερη φάση είναι ορατή στο βορειότερο τμήμα, σε χαμηλό ύψος, όπου το συνδετικό κονιάμα περιέχει όστρακα βησάλων.

Νοτιότερα, πάνω από την πιο απότομη και οχυρή πλευρά του λόφου, διατηρείται τμήμα του τείχους κατασκευασμένο με ένα σύστημα ποδορικών (ενισχύσεων). Ο προσανατολισμός του είναι ΒΑ-ΝΔ. Η στήριξη γίνεται με καμάρες, έτσι ώστε να μειώνεται το πάχος της τοιχοποιίας από άχρηστη μάζα και ταυτόχρονα να δημιουργείται το απαραίτητο πλάτος στην κορυφή για τις επάλξεις και τον περίδρομο (εικ. 7, 4.6). Το σύστημα των διαδοχικών ανακουφιστικών τοξών υπαγορεύτηκε από την ανάγκη να εξοικονομηθεί οικοδομικό υλικό αλλά και για να ελέγχεται αποτελεσματικότερα η μάζα της τοιχοποιίας, επειδή με τον τρόπο των νευρώσεων ενισχύονται καλύτερα τα σημεία στήριξης του τείχους. Οι κόγχες που δημιουργούνται στο εσωτερικό χρησιμοποιούνται για τη συγκέντρωση και την αποθήκευση πολεμοφοδίων. Η μείωση αυτή του πάχους της τοιχοποιίας δεν αποτελούσε μειονέκτημα για

την άμυνα των πολιορκημένων Ζιχνιωτών γιατί οι απόκρημνες πλαγιές, όπου εδράζεται το συγκεκριμένο τμήμα του τείχους, δεν επέτρεπαν στον εχθρό να προωθήσει πολιορκητικές μηχανές.

Αμέσως μετά, λίγο δυτικότερα, διατηρείται ένα τμήμα του τείχους με τον ίδιο προσανατολισμό, το οποίο θα συνδεόταν με το προηγούμενο με ένα διαγώνιο τείχος (εικ. 8, 4.7). Το σωζόμενο μήκος του είναι περίπου 12 μ. Είναι το μοναδικό σωζόμενο τμήμα του τείχους που στήριζεται με αντηρίδες στην ανατολική του πλευρά. Σώζονται τρεις από αυτές, ενώ ιδιαίτερα φαρμαμένη είναι η βορειοανατολική απόληξή του.

Στη συνέχεια υπάρχουν αρκετά τμήματα του τείχους που σώζονται αποσπασματικά, τα οποία δείχνουν την πορεία του μέχρι το νοτιοανατολικό άκρο του λόφου της Ζίχνας όπου εντοπίζεται ιδιαίτερα καταστραμμένος ένας πύργος (εικ. 9, 4.8). Από αυτόν οι Ζιχνιώτες μπορούσαν σε περίοδο πολιορκίας να αντιμετωπίσουν τους επιτιθέμενους που έρχονταν από τα νότια, μέσω της κοίτης του Ακ Μπουνά, από τη μοναδική διόδο προς αυτή

2. Ανατολική πλευρά του λόφου της Ζίχνας. Στο βάθος διακρίνονται το χωριό Γάζυρος και ο κάμπος των Σερρών.

3. Ο δυτικός ορθοστάτης του γεφυριού.

την κατεύθυνση. Από αυτό το στρατηγικής σημασίας σημείο είναι ορατό ένα μεγάλο μέρος του κάμπου των Σερρών, το Κερδύλιο όρος, ακόμη και ο Στρυμονικός κόλπος όταν οι καιρικές συνθήκες το επιτρέπουν.

Στη νότια απόληξη του λόφου δεν διατηρείται κανένα ίχνος του τείχους. Αντίθετα, τα μεγαλύτερα και καλύτερα διατηρημένα τμήματα του κάστρου βρίσκονται στη δυτική πλευρά του λόφου όπου το έδαφος είναι πιο ομαλό και η διάβρωση ελάχιστη (εικ. 10).

Το βορειοδυτικό τμήμα, όπου και η μοναδική πλήρως σωζόμενη πύλη, διατηρείται σε μεγάλο μήκος και σε πολύ καλή κατάσταση (εικ. 11, 12, 4.9). Η τοιχοποιία αποτελείται από αργούς λίθους και βήσαλα μικρών διαστάσεων. Τα τούξα έχουν κατασκευαστεί με ξυλότυπο και μέσα στους θολίτες των τόξων υπάρχουν πλακοειδείς λίθοι και οπές πλίνθων. Το τείχος στο σημείο αυτό έχει πάχος 2,10 μ. Η διάμετρος των τόξων είναι 2,00 μ. και το πλάτος του περιδρόμου είναι 1,50 μ. Δε γνωρίζουμε τον ακριβή αριθμό των πυλών του κάστρου καθώς σήμερα σώζονται μόνο δύο (εικ. 5, 12). Το σωζόμενο ύψος του πύργου της πύλης αυτής είναι 5,50 μ. περίπου. Πολλοί Ζιχνιώτες θυμούνται ότι πάνω από το υπέρθυρο υπήρχε ενεπίγραφη πλάκα με ελληνικά γράμματα, την οποία έκλεψαν οι Βούλγαροι κατά την περίοδο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Πιθανόν σ' αυτή να αναφέρονταν το έτος ίδρυσης του κάστρου, παρόλο που ο Εβλιά Τσελεμπή δεν κάνει λόγο για την ύπαρξή της³.

Μια πιο μικρή πύλη θα υπήρχε και στο τμήμα του κάστρου που διατηρείται στη νοτιοδυτική πλευ-

3

5. Το ανώτερο τμήμα πύλης στην ανατολική πλευρά του κάστρου.

6. Τμήμα του τείχους με ανατολικό προσανατολισμό.

7. Τμήμα του τείχους κατασκευασμένο με σύστημα διαδοχικών ανακουφιστικών τόξων.

8. Τμήμα του τείχους που στηρίζεται με αντηρίδες.

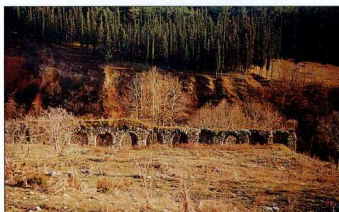
ρά του λόφου, όπου διατηρείται η θεμελίωση κυκλικού πύργου με αιχμηρή οροφή (εικ. 13, 4.10). Στο σημείο αυτό βλέπουμε και το μεγαλύτερο σωζόμενο τμήμα του τείχους, μήκους πάνω από 100 μ. Η πύλη αυτή πιστεύουμε πως ταυτίζεται με εκείνη που ονομαζόταν από τους Ζιχνιώτες στα τουρκικά «ζοντάν καπού», δηλαδή σκοτεινή πύλη. Από την ίδια πλευρά του λόφου, λίγο χαμηλότερα,

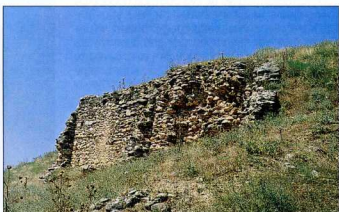
5

6

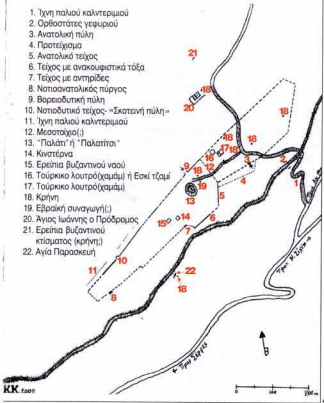

7

8

1. Γηχη παλιού καλντεριμού
2. Ορθοστάτες γεμεριού
3. Ανατολική πύλη
4. Προτείχισμα
5. Ανατολικό τείχος
6. Τείχος με ανακουφιστικά τόξα
7. Τείχος με σπηλιές
8. Νοτιοανατολικός πύργος
9. Βορειοδυτική πύλη
10. Νοτιοδυτικό τείχος -«Σκαπάνη πύλη»-
11. Γηχη παλιού καλντεριμού
12. Μεσοοικόλιος(ι)
13. «Παλάτι» ή «Παλατίο»
14. Κονιέρα
15. Ερσιλίνα βυζαντινού ναού
16. Τούρικο λουτρό(ραμά) ή Εσκή τζαμί
17. Τούρικο λουτρό(ραμά)
18. Κοπή
19. Εβραϊκή συναγωγή(ι)
20. Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος
21. Ερσιλίνα βυζαντινού κτίσματος (κοπή)
22. Αγία Παρασκευή

διατηρούνται τμήματα από το καλντερίμι που οδηγούσε από την κοίτη του Ακ Μπουνάρ στη βορειοδυτική πύλη (εικ. 4. 11).

Τα όρια του τείχους στο νοτιότερο άκρο του λόφου θα ακολουθούσαν την καμπύλη και τις κλίσεις του εδάφους. Αντίθετα, εντελώς υποθετική μπορεί να είναι η αποκατάσταση της πορείας του τείχους στη βορειοανατολική πλευρά (εικ. 4). Το

έδαφος εδώ είναι ομαλότερο και γι' αυτό ο χώρος θα ήταν πιο πυκνοκατοικημένος, όπως μαρτυρούν οι λίθωσφοί και τα εμφανή ίχνη αλλογυριών που υπάρχουν. Κατά τον καθηγητή Ν. Μουσταφούλο, το τείχος εκτεινόταν αρκετά πιο πέρα από το βορειοδυτικό και ανατολικό σωζόμενο σήμερα τμήμα του⁴ (εικ. 4.9 και 4.5). Ωστόσο, ένα μακρόστενο εξάρμα του εδάφους με αργούς λίθους και κονίαμα, που «ενώνει» τα δύο αυτά υπολείμματα του τείχους και είναι εμφανές κυρίως στο μονοπάτι που διασχίζει το κάστρο προς τα νοτιοδυτικά, δείχνει ότι ένα εγκάρσιο σωζόμενο χωμάτιο τον οικισμό στα δύο (εξωτερικό τείχος και μεσοτείχιο) ή ότι αυτό αποτελούσε το όριο του κάστρου προς τα βορειοανατολικά (εικ. 4.12). Η τελευταία εκδοχή φαίνεται λιγότερο πιθανή γιατί σε αυτή την περίπτωση το εμβάδον του οικισμού θα ήταν ιδιαίτερα μικρό, κάτι που δεν θα δικαιολογούσε τη σπουδαιότητα της Ζίχιας στα βυζαντινά χρόνια ως επισκοπής (9ος αι. μ.Χ. και εβζής)⁵ και ως έδρας του ομώνυμου κατεπανικίου ήδη από το 1310 μ.Χ.⁶. Αλλωστε συχνά στις πηγές αναφέρεται ως «πολιχίον» και «άστν»⁷. Ίσως πάλι το εγκάρσιο αυτό τμήμα του τείχους να είναι νεότερη κατασκευή της περιόδου της Τουρκοκρατίας. Όλα αυτά αποτελούν υποθέσεις που μόνο η αρχαιολογική σκαπάνη θα μπορούσε να διεκρινίσει.

Το οικοδομικό υλικό που χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή του τείχους είναι οπτός πλίνθος και αργοί λίθοι που συλλέχθηκαν από τις παρακείμενες κοίτες των χαμαράων που κατεβαίνουν προς τον κάμπο των Σερρών, εκεί όπου μέχρι το 1932-1933 υπήρχε η λίμνη του Αχινού ή Ταχινού (η αρχαία Κερκιντίδα λίμνη)⁸.

4. Κάτοψη του οικισμού της Ζίχιας.

9. Νοτιοανατολικός πύργος, στον «κόκκινο βράχο» που αναφέρει ο Τσελεμπί.

10. Δυτική πλευρά του λόφου της Ζίχιας. Στο βάθος διακρίνεται η κορυφογραμμή του Κερδύλιου όρους.

11. Βορειοδυτικό τμήμα του τείχους. Πύλη (εσωτερική όψη).

12. Βορειοδυτικό τμήμα του τείχους. Πύλη (εξωτερική όψη).

9

10

11

12

Το τείχος δεν παρουσιάζει τον ίδιο τρόπο τοιχοποιίας σε όλα τα σωζόμενα τμήματά του. Παρατηρούμε από τείχος στη νοτιοδυτική επέκτασή του, καθώς και στο τείχος με ανατολικό προσανατολισμό. Είναι προφανές ότι το τείχος με τα διαδοχικά ανακουφιστικά τόξα αποτελεί άλλη φάση των οχυρώσεων της Ζίχνας⁹. Οι ομοίότητες που υπάρχουν στον τρόπο δόμησης της δυτικής όψης του πύργου της εισόδου στο κάστρο της Ζίχνας (εικ. 12) με την αντίστοιχη όψη του μεσημβρινού πυλώνα-πύργου του κάστρου του Περιβηριού, αλλά και αντίστοιχες κατασκευές στα κάστρα του Γερακίου και του Μισράτ, θα μπορούσαν να στηρίξουν την άποψη ότι οι κατασκευές αυτές ανήκουν σε μια παλαιολογεία φάση. Άλλωστε, στα χρόνια της διακυβέρνησης του Ανδρόνικου Γ' Παλαιολόγου (1328-1341 μ.Χ.) έγιναν στη Μακεδονία μεγάλες προσπάθειες για την ανασυγκρότηση της οικονομίας, για την αναδιοργάνωση του συστήματος απονομής της δικαιοσύνης και, γενικότερα, για την επανόρθωση των ζημιών από τους εμφυλίους πολέμους, καθώς και για την ενίσχυση του αμυντικού συστήματος της αυτοκρατορίας. Την ίδια περίοδο χτίστηκε στην κολάδα του Αξίου το Γυναϊκάκαστρο, στα στενά του Στρυμώνα (Ρούπελ) οχυρώθηκε το Σιδηρόκαστρο και στις εκβολές του ανοικοδομήθηκε το κάστρο της Χρυσουπόλεως (αρχαία Ηλιώνα). Κάστρα απέκτησαν επίσης οι Σέρρες, η Κρόια, το Μπεράτι και η Ζίχνα¹⁰. Ωστόσο, προς το παρόν η χρονολόγηση της κατασκευής του κάστρου της Ζίχνας στηρίζεται σε υποθέσεις. Οι γραπτές πηγές δεν μας βοηθούν. Μόνο ο εντοπισμός στη Βουλγαρία της επιγραφής που αποσπάστηκε

από το υπέρθυρο της βορειοδυτικής πύλης είναι πιθανό να δώσει ασφαλή απάντηση.

Το κάστρο της Ζίχνας παρέμεινε अपόρητο από τους Τούρκους οι οποίοι, όπως λένε οι ντόπιοι, «σαράντα μέρες και σαράντα νύχτες» το πολιορκούσαν. Σύμφωνα με την ίδια παράδοση οι Τούρκοι κατόρθωσαν να πάρουν τη Ζίχνα διακόπτοντας την παροχή νερού. Τον τρόπο υπέδειξε η Μπάμπι, μια κακιά γριά που ζούσε στην περιοχή και η οποία τους συμβούλεψε να αφήσουν για πολλές μέρες διψασμένο ένα μουλάρι και στη συνέχεια να το αφήσουν κλεύθερο. Έτσι και έγινε. Το μουλάρι υπέδειξε το σημείο από όπου περνούσε ο αγωγός της ύδρευσης σκάβοντας με το πόδι του. Τότε η Ζίχνα «έπεσε» από δίψα. Σύμφωνα με τα επίσημα ιστορικά στοιχεία αυτό συνέβη το 1375 μ.Χ., κατά την εκστρατεία που έκανε ο Εβρένος μπέης μετά από εντολή του Σουλτάνου Μουράτ Α'¹¹.

Στο κέντρο περίπου του οχυρωμένου από τα τείχη λόφου υπάρχει μια θέση που οι ντόπιοι αποκαλούν «παλάτι» ή «παλατίτσι» (εικ. 14, 4.13). Είναι ένα τραπεζιόσχημο εξάρμα του εδάφους, το οποίο διακρίνει ο επισκέπτης στα δεξιά του αμέσως μόλις μπει στο κάστρο από τη βορειοδυτική πύλη. Δεν γνωρίζουμε ποιο οικοδόμημα βρισκόταν στο σημείο αυτό. Ο Ε. Τσελεμπι πάντως κάνει λόγο για το κτήριο του Δικαστηρίου το οποίο εφάρριζε σε σχέση με τα μικρά σπτάκια των κατοίκων¹². Ίσως εδώ βρισκόταν αυτό το κτήριο.

Ελάχιστα μέτρα νοτιότερα διατηρείται σε άριστη κατάσταση μία κινωτέρα, μεγάλο τμήμα της οποίας είναι υπέργειο (εικ. 15, 4.14). Στη νοτιοανατολική πλευρά της υπάρχουν δυο ανοίγματα. Στο

13. Νοτιοδυτικό τμήμα του τείχους. Κυκλικός πύργος.

14. «Παλάτι» ή «Παλατίτσι».

15. Κινωτέρα.

16. Ερείπια βυζαντινού ναού.

13

14

15

16

μαρμάρινο κατώφλι του νοτιότερου εμφανή είναι τα σημάδια από τη ρίψη του σκαιοίου για την άντληση του ύδατος. Το εσωτερικό ύψος της κινστέρας ξεπερνά τα 5 μ. και γι' αυτό η καταβάση θα πρέπει να γίνονταν με πρόχειρη κλίμακα. Η κινστέρα είναι κατασκευασμένη με πλακοειδείς αργούς λίθους και με ισχυρό συνδετικό κονίαμα χωρίς βήσολα. Στο εσωτερικό διατηρούνται ελάχιστα ίχνη από το επίχρισμα με υδραυλικό κονίαμα κυρίως στον ανατολικό τοίχο. Σε κάποιή έχει το σχήμα τετραγώνου και η οροφή είναι αψιδωτή.

Νοτιότερα υπάρχουν τα ερείπια βυζαντινής εκκλησίας με προσανατολισμό ΒΑ-ΝΔ (εικ. 16, 4.15). Διατηρείται μόνο ο δυτικός και ο βόρειος τοίχος με τμήμα της κόγχης του ιερού. Μάλλον, ανήκε στον τύπο του ελεύθερου σταυρού¹³. Από την έκταση των ερειπίων συμπεραίνουμε ότι ο ναός αυτός ήταν μικρός και επομένως δεν θα εξυπηρετούσε τις θρησκευτικές ανάγκες όλων των κατοίκων σαν κεντρική ενοριακή εκκλησία.

Κατευθυνόμενοι προς τα βόρεια και σε απόσταση 80-90 μ. βορειοανατολικά της βορειοδυτικής πύλης συναντούμε τα ερείπια δίχωρου οικοδομημάτων που δεν διατηρεί όμως την οροφή του (εικ. 17, 4.16). Έχει ερμηνευτεί σαν το δεύτερο χαμάμι της Ζίχνας λόγω της παρουσίας αγωγών στους τοίχους του. Ίσως όμως είναι το αναφερόμενο από τον Τσελεμπή Εσκί Τζαμί. Στην περίπτωση αυτή επιβεβαιώνονται τα λόγια του τούρκου περιηγητή, καθώς ακριβώς δίπλα από το χαμάμι αυτό (προς τα ανατολικά) σώζεται σε άριστη κατάσταση ένα τούρκικο λουτρό¹⁴. Το τελευταίο αποτελείται από τον προθάλαμο, έναν βοηθητικό χώρο και την κύρια αίθουσα (εικ. 18, 4.17).

Οι τοίχοι εσωτερικά είναι επιχρισμένοι με κονίαμα ενώ στον προθάλαμο και στην κύρια αίθουσα σώζονται τρεις μικρές αψιδωτές κόγχες. Η αψιδωτή οροφή του βοηθητικού χώρου καθώς και οι θαλάσες οροφές του προθαλάμου και της κύριας αίθουσας φέρουν μικρά, κυκλικού σχήματος, φωτιστικά ανοίγματα. Τα τελευταία χρόνια το εσωτερικό του χαμάμι έχει υποστεί πολλές φθορές από τους αρχαιολογικούς.

Διάσπαρτα στο χώρο του κάστρου υπάρχουν πολλά ίχνη υδραυλικών εγκαταστάσεων: κρήνες, αγωγοί, φρέατα, πηγάδια. Αξιοσημείωτο είναι ότι κάποιες αρχαίες σαρκοφάγοι χρησιμοποιήθηκαν σε δεύτερη χρήση ως γυρνες. Το νερό έφτανε στον οικισμό με υπόγειο δίκτυο υδρέυσης (σημερα αδρανές) που συνδεόταν με τα περίφημα QANAT, ένα σύστημα παροχής νερού που επινόηθηκε από τους Πέρσες τον 7ο αιώνα π.Χ. Τμήμα του συστήματος αυτού διατηρείται δίπλα στο ρυκί του Ακ Μπουνάρ, λίγα μόλις μέτρα βορειοανατολικά από τους ορθοστάτες του γεφυριού. Παρόμοια κατασκευή αποτελεί και σήμερα το κύριο σύστημα υδρέυσης της Νέας Ζίχνης, χρονολογημένο από τον καθηγητή Γεωλογίας του ΑΠΘ Ε. Βαβλιάκη στα 1850¹⁵.

Μεταξύ των κατοίκων της Ζίχνας υπήρχαν και Εβραίοι, όπως μαρτυρείται από επιτάφιας επιγραφές που εντοπίστηκαν σε κοντινό λόφο βόρεια της Ζίχνας και οι οποίες δημοσιεύτηκαν αρχικά ως αρχαίες από τον Γ. Καφαντζί¹⁶ και αναγνώστηκαν σωστά από τον Ν. Μουτσόπουλο¹⁷. Σήμερα, στο κέντρο περίπου του κάστρου, ανάμεσα σε λιθωρούς, βρίσκεται αναποδογυρισμένη μια μαρμαρίνη πλάκα μεγάλων διαστάσεων διακοσμημένη με δύο

17. Τούρκικο λουτρό (χαμάμι) ή Εσκί Τζαμί.

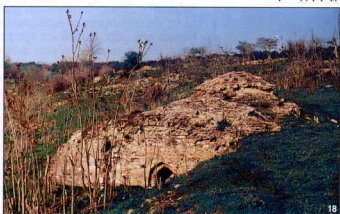
18. Τούρκικο λουτρό (χαμάμι).

19. Ο μεταβυζαντινός ναός του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου.

20. Ερείπια βυζαντινού κτισματος (κρήνη).

17

18

19

20

ανάγλυφα εβραϊκά (:) αστέρια. Μεταξύ των δύο αστεριών υπάρχει εξαγωνική εσοχή με τόρμο στη μέση από τη δεύτερη χρήση της πλάκας. Πιθανόν να αποτελούσε αρχιτεκτονικό μέλος της Συναγωγής της Ζίχνας (εικ. 4.19). Η παρουσία Εβραίων στη Ζίχνα αναφέρεται και στις γραπτές πηγές¹⁸.

Σε απόσταση 300 μ. περίπου από τη βορειοδυτική πύλη του κάστρου, στην πλαγιά του αντικρινού λόφου βρίσκεται η εκκλησία του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου, η οποία ανακαινίστηκε το 1997 αποκτώντας έναν ιδιόμορφο αρχιτεκτονικό ρυθμό¹⁹ (εικ. 19, 4.20)! Η εκκλησία, με προσανατολισμό BA-ND, ήταν ένας τρίκλιτος ευλόστερος δρομικός ναός, κατασκευασμένος με αργούς ποταμίσους λίθους που συνδέονται με ασβεστοκονίαμα. Αρχαίοι ορθογώνιοι λίθοι χρησιμοποιήθηκαν στις γωνίες του ναού. Υπήρχαν δύο ξυλινές θύρες – οι οποίες πρόσφατα αντικαταστάθηκαν με λαμαρινένες – με αψιδωτά μαρμάρια υπέρθυρα, η μια προς τα ανατολικά και η άλλη προς τα νότια. Το εσωτερικό της οροφής ήταν κατασκευασμένο με ξυλοδεσές, ενώ ξύλινα ήταν και το κατάγραφο με βλαστούς και πολύχρωμα άνθη τέμπλο. Μετά τις εργασίες ανακατασκευής η στέγη έγινε ταυμενία. Ο ναός ήταν άλλοτε μετόχι της Μονής του Τιμίου Προδρόμου Σερρών και διέθετε μεγάλη κτηματική περιουσία. Πρέπει να ήταν ήδη χτισμένος το 1893 σύμφωνα με επιγραφή πρόχειρα χαραγμένη σε σπασμένη πλάκα βυζαντινής σαρκοφάγου²⁰. Δεν διέθετε κωνοστάσιο παρά μια καμπίνα κρεμασμένη στα κλαδιά μιας γειτονικής ελιάς. Σε παλιότερες εποχές οι πιστοί καλούσαν στη λειτουργία με την κρούση ενός ξύλινου τάλαντο το οποίο έχει διασωθεί από τον γράφοντα.

Μέχρι πρόσφατα δεν γνωρίζαμε τίποτα για τη θέση του νεκροταφείου της βυζαντινής και μεταβυζαντινής Ζίχνας. Τα τελευταία χρόνια όμως, κατά τις χωματουργικές εργασίες που πραγματοποιήθηκαν στο χωριό δυτικά και νότια του ναού του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου, εντοπίστηκαν λακκοειδείς τάφοι²¹. Στο εσωτερικό τους υπήρχε άφθονη άβραση και εφραλαμένη κεραμική καθώς και ίχνη καύσης. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες των ντόπιων ο χώρος γύρω από την εκκλησία χρησιμοποιούνταν ως τόπος ταφής των νεκρών μέχρι και την οριστική εγκατάλειψη του οικισμού (περ. 1962-1963). Γι' αυτό και οι τάφοι που αποκαλύφθηκαν στην παρειά βρίσκονται σε επάλληλα επίπεδα.

Ψηλά στο λόφο, πάνω από την εκκλησία του Προδρόμου, σώζεται ένα ακόμη απομεινάρει βυζαντινού κτίσματος, πιθανότατα τμήμα κρησειδούς κατασκευής (εικ. 20, 4.21). Διατηρεί τρία τυφλά τόξα και είναι δομημένο με αδρά επεξεργασμένους ασβεστόλιθους και οπές πλίνθους που συνδέονται με ασβεστοκονίαμα.

Η πρώτη επιβεβαιωμένη αναφορά στις γραπτές πηγές για τη Ζίχνα χρονολογείται στον 12ο αιώνα²². Ο άραβας γεωγράφος Ιδρίσι, που επισκέφτηκε την περιοχή, περιγράφει τη Ζίχνα σαν μια πόλη εύφορη και ευτυχημένη, με αμπέλια, καρποφόρα δέντρα, καλλιεργήσιμες πεδιάδες και οργώματα²³.

Στις απογραφές που έγιναν στα χρόνια του Μεχμέτ Β' (1464/65 και 1478/79 μ.Χ.)²⁴ αναφέρεται ότι στη Ζίχνα υπήρχαν οι εξής εκκλησίες: Αι-Δημήτρης (Ayo Dimitri), Αγία-Μαρίνα (Ayo Marina)²⁵, Αι-Γιώργης (Ayo Kōrki), Άγιος Κωνσταντίνος (Ayo Qostantin), Αγία Τριάδα (Ayo Tre) (:), Lasqo

(του Λυζικού²⁶) και ο μητροπολιτικός ναός των Αρχαγγέλων ή Ταξιαρχών που εξακολουθούσε να υπάρχει και τον 16ο αιώνα και μάλλον ανήκε στη μονή του Ταξιάρχη Μιχαήλ (ή Ασωμάτου) της Ζελιχόβας (σημ. Νέα Ζίχνη)²⁷. Πιθανόν και ο ναός της Αγίας Αναστασίας της Φαρμακολύτριας, που έδωσε το όνομά της στο γειτονικό χωριό της Αναστασίας, όπου και βρίσκεται, να αποτελούσε Εωκλήσι της Ζίχνας.

Αντιλαμβάνομαστε λοιπόν ότι η Ζίχνα, τουλάχιστον στα πρώτα χρόνια της Τουρκοκρατίας, ήταν ένας οικισμός με πολλούς κατοίκους που είχαν αυξημένο το θρησκευτικό αίσθημα. Ο μεγάλος αριθμός των ενοριών μαρτυρεί ότι στα χρόνια αυτά τα σπίτια της Ζίχνας θα απλώνονταν πέρα από τα όρια του κάστρου, μάλλον προς τα βορειοανατολικά, όπου το έδαφος είναι πιο ομαλό και η παρουσία λιθωσφών σήμερα επιβεβαιώνει μια τέτοια υπόθεση. Άλλωστε, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Εβλίτα Τσελεμπί, «το φρούριο βρίσκεται στο νότιο κάτω μέρος της πόλεως»²⁸. Αλλά και στα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας η ανέγερση ενός νέου ναού, του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου, δείχνει ότι στη Ζίχνα υπήρχε ακόμη μια δραστήρια ορθόδοξη, τουρκοφωνή ελληνική κοινότητα.

Στα μέσα του 17ου αιώνα μ.Χ., την εποχή που ο Τσελεμπί επισκέφτηκε τη Ζίχνα βρήκε, όπως αναφέρει, 200 μικρά πέτρινα σπίτια με πολύ μικρές αυλές, χωρισμένα σε δύο μαχαλάδες. Σημειώνει επίσης ότι το κάστρο της ήταν ερειπωμένο. Σύμφωνα με την απογραφή του 1464/65 μ.Χ.²⁹ η Ζίχνα είχε 393 χριστιανικά σπίτια, 32 μουσουλμανικά και συνολικό πληθυσμό 2.668 κατοίκους. Την ίδια περίπου περίοδο (1478/79 μ.Χ.) οι μαχαλάδες της ήταν 14³⁰. Μέσα σε 200 χρόνια λοιπόν τα σπίτια της Ζίχνας μειώθηκαν στα μισά και κάτι ανάλογο θα πρέπει να συνέβη και στον πληθυσμό. Η δραματική αυτή μείωση έχει την εξήγησή της: Από το χρονικό του Παπασιωνιάνου μαθαίνουμε ότι το 1641 μ.Χ. μια φοβερή επιδημία πανώλης εξολόθρευσε μεγάλο μέρος του πληθυσμού της περιοχής και, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, «το θάνατον δεν άφηκε ούτε κάστρο ούτε χώριας άβλαβας ούτε οσπίτι»³¹.

Σύμφωνα με όσα αναφέρει ο Τσελεμπί, στη Ζίχνα υπήρχαν εργαστήρια παραγωγής πισπιών και κσεσέδων από πηλό στο χώμα της παρασέλτης³². Ακόμη και σήμερα, περπατώντας κανείς στο χωριό του κάστρου, εντοπίζει άθρονα όστρακα εφραλαμένων αγείων από κατάλευκο πηλό, διακοσμημένα με πολύχρωμα σχέδια. Επίσης η εύρεση πηλινων τριποδίσκων σττήριξης των αγείων κατά το ψήσιμο αποτελεί ένδειξη για την ύπαρξη κεραμικών κλιβάνων στον οικισμό³³. Γενικότερα στο λόφο της Ζίχνας εντοπίζονται όστρακα που χρονολογούνται από τα ρωμαϊκά μέχρι τα μεταβυζαντινά και νεότερα χρόνια.

Επιστρέφουμε στην περιήγησή μας, χαμηλότερα στην κοιή του Ακ Μπιουάν. Κατεβυθόμενοι στο νοτιότερο άκρο του λόφου της Ζίχνας, στήριζουμε αριστερά και ακολουθούμε πορεία αντίθετη με τη ροή του νερού. Σε απόσταση 200-250 μέτρων δίπλα στην κοιή του ρακικού συνανάτ κανείς ένα μικρό προσκυνητάρι αφιερωμένο στη μηγή της Αγίας Παρασκευής και δίπλα τα ίχνη πηγής (εικ. 4.22). Μέσα στο προσκυνητάρι υπάρχουν κατάλοιπα από τζάντζαλα. Τα τζάντζαλα είναι τμήμα-

τα ρούχων ή εσουάρων, κάποιο μαντίλι ή και μία κλωστή ακόμη, που προέρχονται από το πάχος μέλος αρσούστου. Τα κρεμύσταν συνήθως ή γυναικές του εκδίκασμα της Αγίας Παρασκευής για να γατρέψει τις ιδιές, κάποιο παιδί ή άλλο συγγενικό τους πρόσωπο. Ακριβώς από πάνω, σκεπασμένα με κισούσι και μουσλίνα, υπάρχουν τα απομεινάρια μικρής κινετέρνας και ίχνη υδραυλικών εγκαταστάσεων. Η κινετέρνα είναι κατασκευασμένη με κόνιαμα, πλακοειδείς λίθους και σπές πλίνθων. Φαίνεται πως η κινετέρνα αυτή τροφοδοτούσε με πόσιμο νερό τους νερόμυλους και τις άλλες εγκαταστάσεις που θα υπήρχαν χαμηλότερα στην κοίτη του ρυακίου. Τα τελευταία χρόνια προστέθηκε στο χώρο ένα δεύτερο λαμαρινόιο προεκτετατό αφιερωμένο στον Άγιο Ιωάννη τον Πρόδρομο.

Εδώ ολοκληρώνεται η περιήγησή μας στο κάστρο της Ζίχνης. Τελειώνοντας πρέπει να τονίσουμε την ομορφιά του φυσικού τοπίου, την πλούσια πανίδα και χλωρίδα με τα αιωνόβια πλατάνια και τα πευκοδάση που φυτεύτηκη τη δεκαετία του 1950. Χαρακτηριστική είναι η παρουσία γελώνων και καθουρών του γλυκού νερού στο ρυάκι του Ακ Μπουράν καθώς και πολλών ωδικών πτηνών που κάνουν πιο ενδιαφέρουσα και ευχάριστη την περιήγησή στο χώρο ιδίως την άνοιξη. Εκείνο που έχει μεγαλύτερη σημασία είναι η συντήρηση και η προστασία του κάστρου και των οικοδομημάτων που βρίσκονται στη γύρω περιοχή από τη φθορά του χρόνου και από τις καταστροφικές, αν και καλοπροαίρετες, σύγχρονες παρεμβάσεις. Με το παρόν άρθρο γίνεται μία προσπάθεια να παρουσιαστεί στο ευρύτερο κοινό ένας άγνωστος αλλά ιδιαίτερα σημαντικός οχυρός οικισμός στην περιοχή του Στρυμώνα στα Σέρρες. Πολλά από τα στοιχεία που παρατίθενται σίγουρα θα αναθεωρηθούν στο μέλλον. Σ' αυτό πρωτεύοντα ρόλο θα παίξουν οι ανασκαφικές εργασίες που ευελπιστούμε να ξεκινήσουν σύντομα.

Το άρθρο αυτό θα ήθελα να το αφιερώσω στη μητέρα μου που ταξέφει νεκρή.

Σημειώσεις

1. Για τη Χελιάδορα και τους Ζακλειούς βλ. Δ. Σωμοράκη, *Ιστορική γεωγραφία της ανατολικής Μακεδονίας κατά την αρχαιότητα*, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 60 και 135.
2. Το οδομάρτυρο αυτό το βρήκα αυτό είναι πρωτότυπο να γίνει με το πάχος. Με αποκόπηκη η πρόβαση είναι δυνατή αν ακολουθήσει τις κλίσεις τις πηναδίες του ασφαλτοστρωμένου δρόμου που οδηγούν στην εκκλησία του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου.
3. Αντίθετα, ο Τσελεμπή διάβαση τις επιγραφές που ήταν εντοιχισμένες στο κάστρο του Διδυμοτείχου, της Θεσσαλονίκης, στο Γούλι Τζαμί της Κωνσταντινούπολης (βλ. Ε. Τσελεμπή, *Τοξεία στην Ελλάδα*, έρευνα-λογιστική απόδοσή: Ν. Χελιάδορα, Αθήνα 1991, σ. 28, 47, 105 και αλλού).
4. Ν. Μουτσόπουλος, «Το Βυζαντινό κάστρο της Ζίχνης, Συμβολή στη μελέτη ενός Βυζαντινού οχυρού οικισμού στην περιοχή του Στρυμώνα», ανέτυπο από τον τ. 1 της Επιστημονικής Επιθεώρησης της Πολιτισμικής Υπηρεσίας του Αρχαιολογικού Παινηματίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 178, εκ β.
5. Στο ίδιο, σ. 213.
6. Η αναφορά αυτή γίνεται σε χρυσόβουλο του συναυτοκράτορα Μεσσήθ Β' του Παλαιολόγου για τη Μονή Ιωάννη του Αγίου Ορους, βλ. Γ. Θεοφάνη, *Κατεπανική της Μακεδονίας Συμβολή εις την διοικητικήν ιστορίαν και γεωγραφίαν της Μακεδονίας κατά τους μετὰ την Φραγκοκρατίαν χρόνους*, Θεσσαλονίκη 1954, σ. 59.
7. Θεοφάνης, *ο.π.*, σ. 60, σμ. 2. Μουτσόπουλος, *ο.π.*, σ. 218.
8. Σωμοράκη, *ο.π.*, σ. 21.
9. Παρόμοιο σύστημα τοιχοποιίας υπάρχει στον οχυρωματικό περίβολο της Μονής Δουρών, στο Βυζαντινό κάστρο της Ξάνθης και στο κάστρο του Περιβόριου (Ανατολική) στην βόρεια όψη της λίμνης Μπουρού.

10. Μουτσόπουλος, *ο.π.*, σ. 204. Δ. Ευγενίδου, «Τα Βυζαντινά κάστρα στη Μακεδονία και τη Θράκη», *Αρχαιολογία* 51 (Ιούλιος 1994), σ. 6-12. J. Lange, «Επιτομή της Βυζαντινής. Από την Κωνσταντινούπολη στη Θεσσαλονίκη, διά της Εγνατίας οδού», *Αρχαιολογία* 51 (Ιούλιος 1994), σ. 13-23.
11. Α. Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Μακεδονίας (1354-1833)*, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 29, σμ. 1.
12. Τσελεμπή, *ο.π.*, σ. 76.
13. Ν. Γκιολές, *Βυζαντινή ναοδομία (600-1204)*, Αθήνα 1992, σ. 64-66.
14. «Μπρούνα να βρεις (στη Ζίχνη) ακόμα: μενιρσέι (ερωδοδισκαλοίο), ικετέη (σθολείο για μικρά παιδιά), τέπη (μοναστήρι) ντεπέρ-εράβιν, κέλις και ένα χαμάρι προς τη μεριά του Εοκί Τζαμί», Τσελεμπή, *ο.π.*, σ. 76.
15. Ε. Βαβλιώκη, *Τα σκιστήματα ΟΑΝΑΤ (Κανίτι) στην Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 18-27.
16. Γ. Καρατζή, *Ιστορία της πόλεως των Σερρών και της περιφέρειας της*, τ. 1, Σέρρες 1967, σ. 329.
17. Μουτσόπουλος, *ο.π.*, σ. 254-255.
18. Π. Παπαγεωργίου, *Α Σέρροι και τα πρόσεται, τα περί της Σέρρας και η μνηή του Ιωάννου του Προδρόμου*, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 76.
19. Από το παλαιό οικοδόμημα διατηρήθηκαν μόνο οι τοίχοι και τμήμα του αυλιού. Το τμήμα και όλοι άλλο σκευάσματα από τους οποίους επιμένει να ανακατασκευαστεί το εσωτερικό του ναού (I) ή πατέθηκε από τους σύγχρονους «ανακαινιστές».
20. Ν. Μουτσόπουλος, «Θυράριο Βυζαντινή οχυρόσημο από τη Ζίχνη», *Μακεδονικά*, τ. 24 (1984), σ. 1-34, πιν. 1-2, ο οποίος χρονολογεί τη σκαρφαλω στα τέλη του 11ου-αρχές 12ου αιώνα μ.Χ., και Γ. Παζάρης, *Ανάλυσης σκαρφαλω και επίσημες πλάκες της μέσης και ύστερης Βυζαντινής περιόδου στην Ελλάδα*, Αθήνα 1986, σ. 36, 130, πιν. 278.
21. Οι εργασίες αυτές, που πραγματοποιήθηκαν κατά την ανακαίνιση του ναού, έγιναν χωρίς την άδεια της 12ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Κορίνθας και φυσικά χωρίς την επίσημη αρχαιολογική έγκριση.
22. Μουτσόπουλος, «Το Βυζαντινό κάστρο...», *ο.π.*, σ. 214.
23. Μετάφραση στο I. Καραγιαννίδη, «Θεολογία - Κωνσταντία - Οικονομία», στο Ν. Σακελλαρίου (επιμ.), *Μακεδονία: 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*, Αθήνα 1982, σ. 326 και σμ. 57.
24. Μουτσόπουλος «Το Βυζαντινό κάστρο...», *ο.π.*, σ. 306-307, σμ. 442-444.
25. Ισως αναφερόταν στο μονήριο της Παναγίας της Οτρινής, το οποίο θα πρέπει να αναζητηθεί κοντά στο σημερινό χωριό Αναστάσι, Παπαγεωργίου, *ο.π.*, σ. 74. Το μονήριο αναφέρεται για πρώτη φορά σε χρυσόβουλο αγίου του Ανδρόνικου Γ' Παλαιολόγου τον Μάρτιο του 1333 (βλ. Παπαγιάννη, «Μητροπολίτη Ζίχνης και Νευροκοπίου», στο Θ. Ζήσης (επιμ.), *Τα μοναστήρια της Μακεδονίας*, Α': Ανατολική Μακεδονία, Αθήνα 1996, σ. 202).
26. Μουτσόπουλος, «Το Βυζαντινό κάστρο...», *ο.π.*, σ. 309.
27. Η μνηή αυτή αναφέρεται για πρώτη φορά σε χρυσόβουλο του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Β' τον Ιούνιο του 1321 και θα πρέπει να αναζητηθεί στην περιοχή «Σαυτοστό», βόση Εβρώλης («τόπος με σπιτία) 3,5 χλμ. νότια της Νέας Ζίχνης (Παπαγιάννης, *ο.π.*, σ. 232-236).
28. Τσελεμπή, *ο.π.*, σ. 75.
29. Μουτσόπουλος, «Το Βυζαντινό κάστρο...», *ο.π.*, σ. 306-307 και 310.
30. Στο ίδιο, σ. 305-306.
31. Γ. Καρατζή, *Η Σερραϊκή χρονογραφία του Παπιστουανόινου*, Σέρρες 1989, σ. 92.
32. Τσελεμπή, *ο.π.*, σ. 76.
33. Η πληροφορία αυτή είναι για τους εδωτες προφορική ο αρχαιολογικός της ΕΒΑ Κορίνθας Ν. Ζήσης. Επίσης σημαντικές πηρες οι παρατηρήσεις που έκανε για τα στοιχεία που παρατίθενται στην παρούσα εργασία. Για όλα αυτά τον ευχαριστώ ιδιαίτερα.

An Itinerary in the Byzantine Castle of Zichna

Konstantinos D. Ketanis

The ruins of the Byzantine castle of Zichna are located six kilometers away from the modern settlement of New Zichni. Five sections of the fort, two gates and one tower are preserved today, as well as one Byzantine church, one cistern and two Ottoman buildings. In addition, three ruined houses, one bridge and the post-Byzantine church of Hagios Ioannis Prodromos is what remains from the adjacent village, which had been inhabited until the 1960's. Zichna is mentioned for the first time by the twelfth-century Arab geographer Idrisi, while its castle, probably built in the fourteenth century, was captured by the Ottomans in 1375 AD.

K.D.K.

Βιβλιογραφία

- ΒΑΒΛΙΑΚΗΣ Ε., Τα σκιστήματα ΟΑΝΑΤ (Κανίτι) στην Ελλάδα, Θεσσαλονίκη 1989.
- ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ Α., *Ιστορία της Μακεδονίας (1354-1833)*, Θεσσαλονίκη 1969.
- ΓΚΙΟΛΕΣ Ν., *Βυζαντινή ναοδομία (600-1204)*, Αθήνα 1992.
- ΕΥΓΕΝΙΔΟΥ Δ., «Τα Βυζαντινά κάστρα στη Μακεδονία και τη Θράκη», *Αρχαιολογία* 51 (Ιούλιος 1994), σ. 6-12.
- ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ Γ., *Κατεπανική της Μακεδονίας: Συμβολή εις την διοικητικήν ιστορίαν και γεωγραφίαν της Μακεδονίας κατά τους μετὰ την Φραγκοκρατίαν χρόνους*, Θεσσαλονίκη 1954.
- ΚΑΡΑΤΖΗ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ Ι., «Θεολογία - Κωνσταντία - Οικονομία», στο Ν. Σακελλαρίου (επιμ.), *Μακεδονία: 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*, Αθήνα 1982.
- ΚΑΡΑΤΖΗ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ Γ., *Ιστορία της πόλεως των Σερρών και της περιφέρειας της*, τ. 1, Σέρρες 1967.
- , *Η Σερραϊκή χρονογραφία του Παπιστουανόινου*, Σέρρες 1989.
- LANGÉ J., «Επιτομή της Βυζαντινής. Από την Κωνσταντινούπολη στη Θεσσαλονίκη, διά της Εγνατίας οδού», *Αρχαιολογία* 51 (Ιούλιος 1994), σ. 13-23.
- ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Ν., «Θυράριο Βυζαντινής οχυρόσημο από τη Ζίχνη», *Μακεδονικά* 24 (1984), σ. 1-34, πιν. 1-2.
- , «Το Βυζαντινό κάστρο της Ζίχνης, Συμβολή στη μελέτη ενός Βυζαντινού οχυρού οικισμού στην περιοχή του Στρυμώνα», ανέτυπο από τον τ. 1 της Επιστημονικής Επιθεώρησης της Πολιτισμικής Υπηρεσίας του Αρχαιολογικού Παινηματίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1986.
- ΠΑΖΑΡΗΣ Γ., *Ανάλυσης σκαρφαλω και επίσημες πλάκες της μέσης και ύστερης Βυζαντινής περιόδου στην Ελλάδα*, Αθήνα 1986.
- ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Π., *Α Σέρροι και τα πρόσεται, τα περί της Σέρρας και η μνηή του Ιωάννου του Προδρόμου*, Θεσσαλονίκη 1988.
- ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Π., «Μητροπολίτη Ζίχνης και Νευροκοπίου», στο Θ. Ζήσης (επιμ.), *Τα μοναστήρια της Μακεδονίας*, Α': Ανατολική Μακεδονία, Αθήνα 1996, σ. 157-241.
- ΣΑΜΠΑΡΗΣ Δ., *Ιστορική γεωγραφία της ανατολικής Μακεδονίας κατά την αρχαιότητα*, Θεσσαλονίκη 1976.
- ΤΣΕΛΕΜΠΗ Ε., *Τοξεία στην Ελλάδα, έρευνα-λογιστική απόδοσή: Ν. Χελιάδορα*, Αθήνα 1991.